

Bölgedeki ekonomik kriz geniş ölçüde Avrupa nüfuzunun etkilerinden ve bunun ülke ticareti ve üretimi üzerinde yaptığı rekabetten kaynaklanmıştır. Batı mâmul-leri Mısır pazarına girmiş, mahallî üretim karşısında kendilerini zorla kabul ettirmiştir. Diğer taraftan Batı ürünleri, aynı zamanda Mısır'ın Osmanlı ülkelerindeki geleneksel pazarlarını kapamıştır. Daha önceden yayılan şeker ve dokumacılık iş-leri gibi bazı zanaatlar 1750'den itibaren büyük bir kriz yaşamıştır. Özellikle kahve ticaretinde ortaya çıkan düşüş durumun ne ölçüde ağır olduğunu göstermektedir. Batı rekabeti hem içeride hem Avrupa kolonilerinde üretilen kahvenin Avrupa'ya ve Şark'a girmesiyle dışarıda kendini göstermiştir. Bu rekabetin etkileri Mısır'a ithal edilen kahve miktarındaki azalmayla ölçülebilir: 1750 yılına kadar yıllık 30.000 yük, 1770'lere doğru 24.000, yüzyılın sonunda 21.000 yük (veya ton ?). Mahkeme kayıtlarına göre ise 1660-1700 yılları arasında 114 tereke kayd 1750-1798 arasında altmış üçe inmiştir.

Osmanlı idaresi yerine Memlûk hâkimi-yeti ve beylerin iktidara gelişi Mehmed Ali Paşa'dan itibaren, belki de Mısır'ın geleneksel kaynaklarının azalmasından doğan bir zorbalık ve şiddet politikasıyla kendini göstermişti. İbrâhim ve Murad beylerin idaresi dönemi oldukça sert geçmişti. Onların Bâbiâli'ye yıllık vergi ödemeyi reddetmeleri 1786'da bir Osmanlı seferine yol açmıştır. 1791'de tekrar iktidara gelişlerinde baskı daha da şiddetlenmiştir. Bu şiddet ve baskıları sıralamaktan usanan tarihçi Cebertî'nin 1210 (1795-96) yılı için, "Bu sene, emîrlerin keyfi fiilleri ve eziyetler dışında kaydetmeye değer hiçbir olay geçmemiştir" şeklindeki beyanı bu durumu ortaya koyar (*Merveilles biographiques*, V, 218). Bu baskı ve aşırı vergiler, o sırada Mısır'ın geçirdiği genel yapıyla ilgili krizin etkilerini ağırlaştırıyordu. 1784'ten itibaren ve 1792'ye kadar pahalılık, kıtlık ve veba salgınları gibi ülkeyi fakirleştiren ve nüfusu azaltan birçok felâket memleketin üzerine çökmüştü. Volney'e göre 1785'te Kahire'de günde 1500 kadar cinayet işleniyordu. 1791 yılının veba salgını on dört beyin hayatını kaybetmesine yol açmış ve 1792'de kıtlık ve açlık korkunç ve dayanılmaz hale gelmiştir. Cebertî bu hususta sefaletten ağlayan kadın, erkek, çocuk çocuğun sokaklarda ve pazarlarda toplandığını, sokaklarda sefalet ve açlıktan bunalmış insanların üzerine basmak-

sızın bir adım atmanın mümkün olmadığını, merkep ve at leşleri için kavga edildiğini, hatta küçük çocukların etini yiyen bazı insanların bile görüldüğünü yazar (*a.g.e.*, V, 177-178). Kahire, nüfusunun üçte birini o sırada kaybetmiş olabilir. *Description* yazarları 1798'de Kahire'nin nüfusunu 263.000 olarak değerlendirmiştir. Hiç şüphesiz bu nüfus 1750'lerdeki nüfusa göre son derece düşüktür. Benzer bunalımlar, geçmişte de Mısır'ın başına gelmiş ve bunların etkileri, yaraları zamanla unutulmuş ya da yatışmıştı. Fakat bu defa mâruz kalınan kayıpların yarısı tam olarak kapanmadan ülke ve başşehri önce Fransız işgalinin (1798), daha sonra ise 1801-1805 yıllarının krizini yaşadı. Yine de bu son felâket 1517'den beri gerçekleştirilmiş olan gelişmeleri silemedi.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr (Bulak), tür.yer.; a.e.: *Merveilles biographiques et historiques* (trc. Şefik Mansur v.dğr.), Le Caire 1888-96, I-IX; a.e.: *Abd al-Rahmân al-Jabartî's History of Egypt* (trc. T. Philipp v.dğr.), Stuttgart 1994, I-III; M. Clerget, *Le Caire*, Le Caire 1934, I-II; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt: 1517-1798*, Princeton 1962; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922*, London 1966; F. Fabri, *Le voyage en Egypte*, Le Caire 1973, II, 400; A. Raymond, *Artisans et commerçants au Caire au XVIIIe siècle*, Damas 1974, I-II; a.mlf., *The Great Arab Cities in the 16th-18th Centuries*, New York 1984, s. 12, 27, 39, 46, 63-69, 139; a.mlf., *Grandes villes arabes à l'époque ottomane*, Paris 1985, s. 64; a.mlf., *Le Caire*, Paris 1993; a.mlf., *Le Caire de 'Abd al-Rahmân Katkhudâ*, Paris 1995; a.e.: *Yeniçerilerin Kahiresi: Abdurrahman Kethûda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi* (trc. Alp Tümertekin), İstanbul 1999; a.e.: *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (trc. Ali Berkay), İstanbul 1995, tür.yer.; a.mlf., "Le Caire sous les Ottomans (1517-1798)", *Le Caire* (éd. A. Raymond), Paris 2000; a.mlf., "L'activité architecturale au Caire a l'époque ottomane", *AIsl.*, XXV (1991), s. 343-360; D. Creelius, *The Roots of Modern Egypt*, Minneapolis 1981, I-IV; N. Hanna, *An Urban History of Bulaq in the Mamluk and Ottoman Periods*, Le Caire 1983; a.mlf., *Habiter au Caire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Le Caire 1991; B. Maury v.dğr., *Palais et maisons du Caire II: Epoque ottomane*, Paris 1983; D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo, an Introduction*, Leiden 1989; a.mlf., *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule*, Leiden 1994; J. Hathaway, *The Politics of Households in Ottoman Egypt*, Cambridge 1997; E. Pauty, "L'architecture au Caire dans la période ottomane", *BIFAO*, XXXV (1936-37), s. 1-69; C. H. Becker, "Kahire", *IA*, VI, 74-78; J. Jomier, "Kâhira", *EP* (Fr.), IV, 442-464.

ANDRÉ RAYMOND

III. SON DÖNEM

Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte Kahire tarihinde yeni bir dönem başladı. 1805'te vali tayin edilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa yaklaşık 150 yıl sürecek olan hânedanın kurucusu oldu. Mısır, II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmasına rağmen 1936'da İngiltere ile yaptığı bir antlaşma sebebiyle İngilizler tarafından askerî üs olarak kullanıldığı için Kahire de müttefiklerin Ortadoğu'daki karargâhı durumuna geldi. Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Çin Generali Chiang Kai-shek Kahire'de buluşarak görüştüler (Kahire Konferansı, 23-24 Kasım 1943). Mart 1945'te Kahire'de Câmîatü'd-düveli'l-Arabiyye (Arap Birliği) adlı örgüt kuruldu; 1946'da da İngiliz birlikleri şehri terkettiler. Hür Subaylar'ın (ed-Dubbâtü'l-ahrâr) 1952'de yaptıkları ihtilâl krallığın devrilmesinden sonra Kahire Mısır Cumhuriyeti'nin başşehri olmayı sürdürdü. Ocak 1977'de, Başkan Enver Sedat'ın takip ettiği açılma politikasının temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışlarını da beraberinde getirmesi üzerine Kahire'de büyük bir gösteri yapıldı.

Mehmed Ali Paşa'nın başlattığı yenilik çalışmalarının merkezini Kahire teşkil etmekle birlikte onun döneminde şehrin genel görüntüsü fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Bununla birlikte Mehmed Ali Paşa ailesinin üyeleriyle diğer devlet erkânının Nil kenarında, Ravza adasında ve Cize'de büyük bahçeler içerisine yaptırdıkları saraylar daha sonraki büyümede etkili oldu. Mehmed Ali Paşa da Şüb-râ'da büyük bir saray ve Kal'atülcebel'de kendi adıyla anılan İstanbul camilerine benzer bir cami yaptırdı (1265/1848). 1845'te Ezher bölgesiyle Müskî'yi birbirine bağlayan Sikketülcedide caddesi açıldı. Bulak da XIX. yüzyılın ilk yarısında matbaa ve tekstil gibi çeşitli endüstri dallarının gelişmesiyle bir sanayi ve ticaret semti haline geldi. Abbas Paşa zamanında Abbâsiye mahallesi kuruldu. 1851'de İskenderiye-Kahire ve Kahire-Süveyş demiryollarının yapımına dair anlaşma imzalandı ve Abbas Paşa'nın vefatından kısa bir süre önce ilk bölümün (1854), Said Paşa zamanında da ikinci bölümün (1858) açılışı gerçekleşti. 1856'da Kahire'nin kuzeybatısına Bâbü'lhadid (bugünkü Ramses Meydanı civarı) tren istasyonu inşa edildi; böylece hem Akdeniz'e hem de Kızıldeniz'e demir yoluyla bağlandığı için Ka-

hire'nin ekonomik ve stratejik açıdan önemi arttı.

Kahire'ye bugünkü görünümünü kazandıran asıl değişiklikler Hidiv İsmâil Paşa zamanına rastlar. Görevinin ilk yıllarında Nil taşkınlarını önlemek amacıyla nehir yatağının ıslahı çalışmaları yapıldı ve böylece şehir, güneydeki Cîze'den kuzeydeki İmbâbe'ye kadar batı tarafına doğru genişlemeye uygun hale geldi (1865). 1867'de Fransa'ya giden İsmâil Paşa, Haussmann'ın projesine göre yeniden tayin edilen Paris'i gördü ve ondan esinlenerek Kahire'ye modern bir şehir görünümünü kazandırmaya karar verdi. Bir yandan kendi adıyla anılan İsmâiliye semti gibi yeni yerleşim merkezleri oluştururken bir yandan da eski Kahire'nin alt yapısını düzenlemeye çalıştı; su ve kanalizasyon şebekesi, aydınlatma, tramvay hatlarının döşenmesi, yeni köprü ve yollar yapılması gibi faaliyetleri başlattı. Bu dönemde şehir kuzey ve batı yönlerinde genişledi. Nil'den başlayan ve Bulak, Özbekkiye (Ezbekiye), Bâbülhâdîd ve Gamra hattını takip ederek Haliç'e bağlanan bir kanal açıldı (et-Tur'atü'l-İsmâiliyye). Süveyş Kanalı'nın açılış törenleri için yapılan hazırlıklar sırasında Birketülözbekkiye modern bir park haline getirilirken çevresine oteller ve bir opera binası inşa edildi. Kahire'nin hareketliliği bundan sonra daha da arttı. Hidiv İsmâil Paşa ardından Cezîre'ye kendisi için bir saray, Cîze ile piramitler arasına geniş bir bulvar ve Kahire ile Cezîre arasına Kasrünüil Köprüsü'nü (bugünkü Tahrir Köprüsü) yaptırdı (1871-1872). Özbekkiye kuzeyden Klotbey caddesiyle Bâbülhâdîd tren istasyonuna, güneyden Muhammed Ali caddesiyle (bugünkü Şâriukal'a) Kal'a'ya bağlandı. Hidiv İsmâil Paşa 1874'te o güne kadarki yönetim merkezi olan Kal'a'yı terk ederek 1863'te inşasına başlanan Zeynelâbidîn Sarayı'na taşındı. Böylece Kahire'nin merkezi Özbekkiye, Zeynelâbidîn Sarayı ve Süleymanpaşa Meydanı üçgeninden oluşan bölgeye kaydı. Pierre Grand'ın (Grand Bey) 1874'te hazırladığı projeye göre şekillenen Kahire'de İsmâiliye, Özbekkiye ve Zeynelâbidîn semtleri Batılı tarzda düzenlendi.

İngiliz işgali döneminde de şehir Batılı şirketlerin elinde genişlemeye devam etti. Tevfikiye, Feccâle ve eski sarayların bulunduğu Garden City şehrin merkezine yakın mahalleler olarak ortaya çıkarken bunlara yeni tramvay hatlarının kurulmasından sonra Zeytûn ve Matariye gibi ye-

nileri katıldı. Hükümet, ulaşım meselesini halletmek için 1890'lı yılların ikinci yarısından itibaren yeni hatların açılışını gerçekleştirdi. Bu arada İsmâiliye Kanalı ile el-Halîcû'l-Mısrî dolduruldu (1897-1899) ve ikincisinin yerine bir tramvay hattı (Halîcû'l-Mısrî caddesi) inşa edildi. Cezîre'de işgal kuvvetlerine mensup askerler için spor ve eğlence merkezleri açılırken adanın kuzeyindeki Zemâlik zenginlerin oturduğu mahalle haline gelmeye başladı (1905-1910). Yabancı elçiliklerin yer aldığı semt 1909'da inşa edilen Ebûlalâ (26 Yulî) Köprüsü ile Bulak'a bağlandı. Şehrin kuzeydoğusundaki Heliopolis'te tramvay hattının inşasıyla birlikte yeni bir yerleşim merkezi (Mısrûlcedîde) kuruldu; güneyinde ise spor ve eğlence merkezleri de ihtiva eden Meâdî mahallesi ortaya çıktı. Otomobillerin çoğalmasıyla birlikte artan yol ihtiyacını karşılamak için 1926-1928'de Atabe mahallesi Ezher ve Abbâsiye'ye iki geniş caddeyle bağlandı. 1937'de kararı alınan Haliç caddesinin (şimdiki Port Said caddesi) genişletilmesi çeşitli merhalelerle 1952'den sonra tamamlanabildi.

İngiliz işgal kuvvetlerinin 1946 yılında şehirden çekilmesinden sonra Kasrünüil kışlalari yıkılarak yerleri eski İsmâiliye Meydanı ile birleştirildi (1952'den sonra Meydânüttahrîr). Halen burada çeşitli resmî binaların yanı sıra büyük bir idare binası (Mücemmau't-tahrîr, 1950) ve büyük oteller yer almaktadır. 26 Ocak 1952'de Kahire'nin merkezinde bulunan Özbekkiye'deki Opera Meydanı'nda başlayan bir yangın, opera binasıyla birlikte çevredeki çok sayıda büyük otel ve iş merkezinin

yanmasına sebep oldu. Hür Subaylar'ın Temmuz 1952'de iktidara gelmesinden sonra Nil kenarında, Kahire'nin güneyindeki Hilvan'dan kuzeyindeki Şübralhayme'ye kadar uzanan geniş bir cadde açıldı (Kûrnüşünîl, 19 km.). Bu cadde üzerinde resmî birçok önemli kurumun merkezi yer almaktadır. Bu dönemde takip edilen devletleştirme politikası şehrin gelişmesinde de etkili oldu. Vakıfların gayri menkulleri devlet kontrolüne girdi; o güne kadar çoğunluğu yabancılara ait olan elektrik, gaz, su, posta, telefon, tramvay vb. şirketlerinin sözleşmeleri uzatılmadı veya feshedildi. Aynı dönemde Medînetülmühendisîn, Medînetüssahafiyîn ve Medînetülmualimîn gibi büyük projelerle oluşturulan uydu kentlerin ortaya çıktığı görülür. Mukattam tepeleriyle Mısrûlcedîde arasında büyük bir stadyumu da ihtiva eden Medînetünnasr mahallesi kuruldu. 1966 yılında Kahire Cîze ve Kal-yûbiye ile "Büyük Kahire" adı altında birleştirildi ve böylece şehrin yayıldığı alan biraz daha genişledi.

Enver Sedat döneminde takip edilen politika Kahire'deki nüfus artışını daha da hızlandırdı. Yerleşim alanlarının yetersiz kalması plansız şehirleşme ve gecekondulaşmayı beraberinde getirdi. Kahire'nin çevresinin çöllere kaplı olması buraya mahsus bir düzensiz yerleşmeye yol açtı. Gelir seviyesi düşük çok sayıda insan binaların çatılarını mekân edinirken şehrin içinde kalan mezarlıklar da büyük bir mezar-kente dönüştü; buralarda yaşayanların sayısı milyonla ifade edilmektedir. Ayrıca boş bulunan her yere kurdukları barakalarda yaşayanların sayısı da gittik-

Nil nehri ve Cîze'den bir görünüşü

çe artmaya başladı. Yerleşim sorununa çare arayan devlet Medînetü 6 Uktûber, Medînetüssâdât, Medînetüleemel, Medînetübedir ve Medînetülâşir min-Ramazan, Medînetü 15 Mâyû gibi ismini Sedat döneminin önemli günlerinden alan çeşitli uydu kentler inşa etme yoluna gittiyse de bunların yeterli olmadığı görülür. Kahire'nin yerleşim alanı 1960'lı yıllarda 17.643 hektar iken 1990'lı yılların başında 20.791 hektara (bazı değerlendirmelere göre 32.000 hektar; bk. Raymond, s. 338) ulaşmış bulunuyordu.

Kahire çok hızlı kalabalıklaşan bir şehirdir. Nüfus XIX. yüzyılda yaklaşık 300.000'den 600.000'e çıkarak ikiye katlanmış; XX. yüzyılda ise 1937'de 1.300.000'e, 1947'de 2.320.000'e, 1960'ta 3.980.000'e, 1976'da 6.690.000'e, 1986'da 8.630.000 ve 1994'te 10.300.000'e ulaşmıştır. Bu yüzyılın ilk yarısındaki hızlı nüfus artışının sebepleri arasında I ve II. Dünya savaşlarının şehre göçü hızlandırmasının yanı sıra ölüm oranındaki düşüş de bulunmaktadır. Resmî rakamların Kahire'nin gerçek nüfusunu ortaya koymadığı bilinmekte ve büyüme oranı yüzde 2,5-4 civarında olan Büyük Kahire'nin (Kahire-Kalyûbiye-Cîze) 1990'lı yıllardaki nüfusunun 14.8 milyon ile 16 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre Mısır nüfusunun (1986'da 50,4 milyon, 1997'de 65 milyon) % 17'sinden fazlası Kahire'de yaşamaktadır. 1967'de İsrail karşısında yenilgiye uğranılmasından sonra da kanal şehirleri Süveys, Port Said ve İsmâiliye'den kaçan 500.000-1.000.000 kişinin çoğu Kahire'ye yerleşmiştir. 1986 istatistiklerine göre Kahire her yıl 250-300.000 göçmen almaktadır. Çalışabilir nüfusun

yüzde 17,3'ü işsiz olduğu gibi (1986) çalışanların da (% 20'si sanayi alanında) büyük bir kesimi ancak ek bir iş yaparak geçimini sağlayabilmektedir.

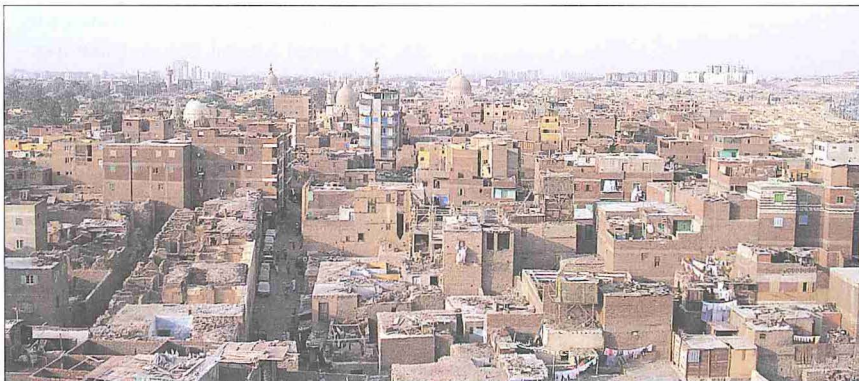
Kahire Mısır'ın sadece idarî açıdan değil aynı zamanda endüstri, ticaret, finans, yönetim, bilim ve kültür açılarından da merkezidir. Ana endüstri sektörü tekstil olmakla birlikte ağır sanayi de gelişmiştir; şehrin çevresinde demir çelik ve çimento sanayii ile bunlara bağlı yan sektörler faaliyet göstermektedir. Eski mahallelerde de bakırcılık, gümüş işçiliği, marangozluk gibi geleneksel el sanatları yaşatılmaktadır. Büyük otellerin bulunduğu Kahire, özellikle Cize piramitleri başta olmak üzere çeşitli tarihî yerleriyle bütün dünyanın ilgisini çeken bir kültür turizmine de sahiptir.

İlk defa 1986 yılında Hilvan-Heliopolis hattında açılan ve yapım çalışmaları halen devam eden metronun yer altındaki kısmı sadece beş istasyondur. Dünyanın diğer metropollerine karşılaştırıldığında kişi başına düşen özel araç sayısı nisbeten düşük olmasına rağmen şehir içi trafiğinde büyük bir karmaşa hâkimdir. Şehirler arası ulaşımda merkez durumunda olan Kahire'yi diğer önemli şehirlere bağlayan demiryolları ve ana karayolları kuzeybatıda İskenderiye Limanı'na, doğu ve kuzeydoğuda Süveys Kanalı üzerindeki Port Said, İsmâiliye ve Süveys'e, güneyde Nil vadisi boyunca ilerleyerek baraj şehri Asvan'a bağlar. Şehirde ulusal ve uluslararası hatlarda hizmet veren Matariye, Elmâza ve İmbâbe havaalanları bulunmakta, ayrıca Nil'den de taşımacılık alanında istifade edilmektedir.

Kahire'deki üçü resmî, biri özel dört üniversitede diğer Arap ülkelerinden de gelen çok sayıda öğrenci öğrenim görmektedir. Dünyanın en eski üniversiteleri arasında yer alan Ezher 972'de Fâtımîler döneminde kuruldu. 1961'de çıkarılan bir reform kanunuyla sadece dinî eğitim veren bir kuruluş halinden bünyesinde dinî ve tabii ilimlerle ilgili çok sayıda fakülte ve büyük bir yazma eserler koleksiyonuna sahip kütüphane barındıran modern bir üniversiteye dönüştürüldü. Kahire Üniversitesi (Câmiatü'l-Kahire), 1908 yılında özel bir eğitim kurumu olarak Prens Ahmed Fuâd tarafından Mısır Üniversitesi (el-Câmiatü'l-Misriyye) adı altında kuruldu. Rektörlüğünü de üstlenen prensin tahta çıkmasından sonra Câmiatü Fuâdî'l-evvel adıyla devletleştirilerek çok sayıda sosyal ve fen ilimleriyle ilgili yeni fakültelerle güçlendirilen kurum 1952 ihtilâlinde sonra bugünkü adını aldı; eğitim büyük ölçüde üniversitenin Cize'deki fakültelerinde sürdürülmektedir. 1950'de İbrâhim Paşa Üniversitesi adıyla kurulan Câmiatü Aynî-ş-şems de modern bir öğretim kurumudur. Kahire Amerikan Üniversitesi 1920 yılında özel bir üniversite statüsünde kuruldu. Şehirde ayrıca çeşitli enstitü ve özel kurumlarda ilmi ve kültürel faaliyetlerde bulunulmaktadır. Bunların başlıcaları Ma'hedü'd-dirâsâti'l-Arabiyyeti'l-âliye, Ma'hedü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Ma'hedü'l-mahtûtâdi'l-Arabiyye, el-Ma'hedü'l-kavmî li'l-idâreti'l-ulyâ, el-Ma'hedü'l-âli'l-kavmî li'l-mûsiki, Ma'hedü'l-bâliyye el-âfi, el-Ma'hedü'l-âfi li't-teknûlücyâ ve el-Ma'hedü'l-Fransî li'l-âsâri-ş-şarkıyye'dir (Institut Français d'Archéologie Orientale). Şehirde adları verilen üniversitelerin kütüphanelerinden başka Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Dârü'l-vesâiki't-târîhiyyeti'l-kavmiyye, Mektebetü'l-mecma'i'l-ilmiiyyi'l-Misrî, Mektebetü'l-mecma'i'l-lugati'l-Arabiyye, Mektebetü'l-cem'iyyeti'l-âsâri'l-Kıbtıyye ve Mektebetü maslahati'l-mesâhati'l-Misriyye gibi önemli müstakil kütüphaneler de bulunmaktadır.

Kahire'deki Methafü'l-âsâri'l-Misriyye, Methafü'l-fenni'l-İslâmî, Methafü'l-Kıbtî, Methafü'l-hadâratî'l-Misriyye, Methafü'l-harbî, Methafü'l-berid ve Methafü'z-zirâî gibi otuz yakın müzede Mısır'ın binlerce yıllık tarihî eserleri sergilenmektedir. İslâm sanatı ve mimarisi açısından büyük önem taşıyan Kahire'deki çok sayıda cami ve türbenin yanı sıra şehir merkezinde yer alan Hânü'l-Halîf de Memlûkler döneminde bir kervansaray olarak in-

Kahire varoşlarından bir görünüş

şa edilmiş, Osmanlılar devrinde ticaret mallarının sergilendiği ve satıldığı bir çarşıya dönüştürülmüştür. Mısır kadar Orta-doğu'nun da basin ve yayın merkezi olan Kahire'de çok sayıda günlük, haftalık ve aylık neşriyat çıkmaktadır; *el-Ehrâm*, *el-Ahâbâr*, *el-Cumhûriyye*, *el-Vefd*, *el-Ahâlî*, *el-Ahrâr*, *eş-Şa'b* ve *Egyptian Gazette* gibi gazetelerle *el-Uktûber*, *Rûz el-Yûsuf*, *Âhîr Sâ'a* ve *el-Muşavver* gibi dergiler bunların başlıcalarıdır. Her yıl düzenlenen Milletlerarası Kahire Kitap Fuarı İslâm âleminden birçok yayinevi ni okuyucuyla buluşturmaktadır. Kahire ayrıca bütün Ortadoğu'nun edebiyat, sinema, tiyatro, bale ve müzik merkezidir; yetiştirdiği önemli edebiyatçılardan Necîb Mahfûz 1988 yılı Nobel edebiyat ödülünün sahibidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaû 'l-Tevfîkiyye*, Kahire 1980-83, I-III, tür.yer.; Abdurrahman Zekî, *Mevsû'atü medîneti'l-Kâhire fî elf 'âm*, Kahire 1969; a.mlf., *Havâdirü'l-'âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1979; *Islamic Cairo: Architectural Conservation and Urban Development of the Historic Centre* (ed. M. Meinecke), Cairo 1980; Abdurrahman er-Râfî, *Târîhu'l-hareketi'l-kaumiyye ve tejavvuru nizâmî'l-hükûm fî Mısır*, Kahire 1981, I, 67-70; M. Ruthven, *The Great Cities: Cairo*, Amsterdam 1983; *Le Caire* (ed. E. Lambert - I. Vianatier), Paris 1985; *Cairo: A Life Story of 1000 Years 969-1969*, Cairo, ts. (Ministry of Culture Egyptian Publishing Organisation); Fethî M. Musaylihî, *Tejavvuru'l-'âşimeti'l-Mışriyye ve'l-Kâhireti'l-kübâ*, Kahire 1988; A. Raymond, *Le Caire*, Paris 1993; Tarek Mohamed Sakr, *Early Twentieth-Century Islamic Architecture in Cairo*, Cairo 1993; C.H. Becker, "Kahire", *IA*, VI, 86-88; J. Jomier, "al-Kâhira", *EP* (İng.), IV, 441-444; "Cairo", *EBr.*, III, 580-585.

HİRAL GÖRGÜN

IV. MİMARİ

Memlûkler devrinde iskân edilen güneydeki merkezî kesimle Fâtîmî devrinde iskân edilmiş bulunan kuzey ve batı kesimlerinin temelleri üstünde yükselen bugünkü modern şehir eski şehrin mimari eserlerinin tarihinin incelenmesini zorlaştırmaktadır. Fustat, el-Asker ve Katâi' gibi yerleşim merkezlerinin kuzeyinde yer alan başlangıçtaki Fâtîmî şehri Ezher Camii, kışlalar ve bir saray külliyesiyle iskân bölgelerinin uzağında bir hükümet merkezi olarak kurulmuştu. Surlar içindeki Kahire, Kasrüşşem' ve Fustat, Nil üzerindeki ana limanları ve yerleşim birimleriyle sanayi merkezleri olarak önemlerini bir müddet korumuşlardır. Nil yatağının tedricen batıya doğru kayması ve hükümet merkezi olarak Kahire'nin önem kazanması nüfus akışını kuzeye doğru yöneltti. Modern Kahire'nin Bâbüllûk, Bâbülhâdis, Bâbülhalk (hark) gibi kesimleri bu devrin hâtıralarıdır. Fâtîmî döneminden sonra İbn Tolun Camii'nin güneyindeki Katâi' bölgesi güneydeki mezarlıklarla irtibatlı olarak kaldı. Kuzeye doğru yönelen iskân hareketi, XII. yüzyıl ortalarında harap olan Fustat'ın terkedilmesine sebep oldu. 572'de (1176) Fustat, Selâhaddîn-i Eyyübî öldüğünde yarım kalmış durumda bir surla kısmen iskân bölgelerine bağlanmıştı. Halen mevcut olmayan ikinci Eyyübî kalesi, Memlûkler devrinde de birçok defa tâdil edilmiş olan el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb'un yaptırdığı Ravza (Roda) Kalesi'ydi.

Bahrî Memlûkleri döneminde şehrin genişlemesi Fâtîmî duvarları dışına doğru sürdü. Eyyübî devrinde tahkim edilme-

den bırakılmış bulunan kalenin güneybatı yamaçları el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından surlarla tahkim ettirildi. Bu kesimde sultanın sarayı ve yüksek âmirlerin evleri bulunuyordu. Bu devirde büyük caddeler oluşturuldu; Derbülahmer kaleden Bâbüzüveyle'ye, Şârius-salîbe kaleden İbn Tolun Camii'ne uzanan bir şekilde tanzim edildi. Ayrıca şimdiki Port Said caddesi olarak bilinen kanal da yapıldı. Tahkimatlı Kahire şehrinin kuzeyinde ayakta kalan önemli eserler, sultanların çevgân sahası üzerinde yer alan Zâhir Meydanı'ndaki Sultan I. Baybars Camii (665-667/1267-1269) ve el-Kubbetü'l-Fedâviyye'dir (884-886/1479-1481).

Nil kıyısındaki limanın arkasında Maks / Özbekiye kesimi tahkimatlı Fâtîmî şehrinin batı sınırını tayin eden halicin batısındaydı. Eyyübî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb devrinde bu kesimdeki bir hipodrom ve köşkler inşa edilmişti. Sultan Baybars zamanında buraya Moğol hâkimiyetinden kaçan göçmenler yerleştirildi. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminde yerleşme genişledi. Emîr Hüseyin burada 719'da (1319) bir cami yaptırdı. Fakat bir veba salgınının ardından bölge önemli ölçüde boşaldı. Kayıtbay'ın hükümdarlığı sırasında, 880-901'de (1475-1496) Emîr Özbek b. Tutuk tarafından yaptırılan ve büyük havuzun kıyısında yer alan cami, saray, bahçe ve köşklele oluşturulan Özbekiye mahallesinin tesisine kadar da fazla gelişme göstermedi. Osmanlı idaresinde Özbekiye mahallesi özellikle Bekriyye tarikatıyla ilgili bir yerdî. Kahire'de yabancılara oturma izni verilmesiyle birlikte bu mahal tedricen elçiler ve yabancı tüccarların oturduğu bir Avrupalı mahallesi oldu.

Maks / Özbekiye gibi Bulak kesimi de ilk defa Memlûkler devri başında önem kazandı. Baybars orada rıhtımlar ve depolar yaptırdı. Bu kesim, büyük veba salgınına ve XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyıl başlarında meydana gelen büyük fiyat artışlarına kadar yaşadı. XV. yüzyılın sonlarında burada, bir tanesi Kârimî tüccar Hâce Şemseddin b. Zamân tarafından kurulan iki hanla birlikte şeker rafinerileri, un değirmenleri ve bir donanma tersanesi bulunuyordu. Osmanlı fethinin ardından Bulak Osmanlı ticaretinde büyük rol oynadı ve XVIII. yüzyılda kahve ticaretinin çöküşüne kadar önemli bir liman olarak kaldı. Burada halen mevcut Aydemir el-Hâtîrî Camii'nin kuruluş kitabesi 737 (1337) tarihli ise de bölgede sadece Osmanlı öncesi döneme ait iki yapı kalmıştır. Bunlar

Modern Kahire'den bir görünüş

